

РЕЦЕНЗІЯ

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія Несправи Олександри Миколаївни «ФЕНОМЕН ОНОВЛЕННЯ ЛЮДИНИ В СОТЕРІОЛОГІЧНИХ ВЧЕННЯХ ОРІГЕНА І ДАНТЕ: ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-ТЕОЛОГІЧНИЙ ТА ТЕМПОРАЛЬНИЙ ВИМІРИ», рецензента доктора філософських наук, професора кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Бродецької Юлії Юріївни

Інформація про відповідність дисертації вимогам, передбаченим пунктами 14, 15, 16 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії від 12 січня 2022 р. № 44».

Дисертація Несправи Олександри Миколаївни «Феномен оновлення людини в сотеріологічних вченнях Орігена і Данте: екзистенціально-теологічний та темпоральний виміри» подана у вигляді спеціально підготовленої кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису. Дисертація виконана здобувачем особисто.

Актуальність дослідження

Складність та насиченість викликів, перед якими опинилося сучасне суспільство, спонукає на пошук шляхів вирішення тих екзистенційних криз, що торкаються безпосередньо індивідуального людського буття. І це не дивно, оскільки зміни соціокультурного характеру логічно вимагають змін людської природи.

Загострення проблематики антропологічного дискурсу, супроводжується актуалізацією проблем самоідентифікації особистості, активним пошуком моделей «оновлення» посттоталітарної та постколоніальної свідомості. Зазначені пошуки стають особливо актуальними для сучасного українського суспільства, яке в складних умовах екзистенціально-культурних викликів війни якісно змінює траєкторію свого перспективного розвитку. Саме тому проблематика оновлення людини, що супроводжує філософію починаючи з моменту її виникнення (Сократ, Платон, і далі – Августин, Г.Сковорода, Б. Паскаль), набуває своєї

особливої актуальності на сучасному етапі філософського дискурсу (М.Шелер, М.Бубер, Е.Фромм, М. Гайдеггер тощо). З огляду на це, звернення до інтелектуальної спадщини Орігена Олександрійського і Данте Аліг'єрі, які, залишаються малодослідженими постатями в українському науковому дискурсі, є цілком правомірним дослідницьким кроком, що сприяє евристичному збагаченню методологічної бази сучасної філософії.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів

Наукові положення та науково обґрунтовані теоретичні результати проведених здобувачем досліджень мають важливе значення для філософії і полягають в наступному. Вперше в українській філософії проведено компаративне дослідження вчень Орігена і Данте щодо феномену оновлення людини. Результатом цього стала систематизація основних онто-гносеологічних аспектів феномену, що набувають вигляду *онтологічно-метафізичного, темпорально-топологічного, діалектично-містичного та пізнавально-герменевтичного вимірів*.

Конкретизовано та виокремлено сутнісні риси феномену оновленої людини, мета та детермінанти оновлення. З'ясовано, що у обох мислителів *оновлена людина – це та, яка керуючись любов'ю до Бога, прямує до початкового образу Божого* (за Орігеном оновленою є людина, яка активно допомагаючи собі та іншим досягати духовної гідності, наближається до Бога та демонструє відповідальність, а за Данте оновлена людина є перетвореною). Тож у якості провідних ідей феномену оновленої людини у філософів постають: повернення до першоедності, воскресіння, обожнення, духовної трансформації, очищення, народження, таємничого єднання протилежностей.

Висвітлено онто-антропологічні, гносеологічні та етичні підстави формування вчення про оновлення людини (у Орігена – це тринітарне поняття іпостасі, Логос як посередник у оновленні, апокастазис; відкриття смислів через оновлення, алегоричний метод для опису оновлення; відмова від насолоди, уподібнення Богу і любов як мета спасіння; у Данте – це підкорення волі Божій, чистилище, унікальна концепція часу).

Показано, що в інтерпретаціях філософів (як Орігена, так і Данте) феномен оновлення людини стає можливим через здійснення виходу за власні межі (прикладом якого є «вихід із Єгипту» у Орігена або «шлях паломника» у Данте). У такий спосіб, механізм оновлення людини у обох мислителів містить елементи

трансцендування, яке, фактично, було концептуалізовано тільки у XX столітті екзистенціальними мислителями.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації, відповідають вимогам подібного виду досліджень. Останні ґрунтуються на опрацюванні перекладів першоджерел, написаних давньогрецькою і італійською мовами, а також широкого кола наукової літератури та аналітичних даних, отриманих в ході виконання дисертаційної роботи. Достовірність результатів дослідження підтверджена їх апробаціями на міжнародних науково-практичних конференціях. Обґрунтованість отриманих результатів ґрунтується на комплексному застосуванні в дисертаційній роботі історико-компаративного та метафізичного підходів, герменевтичного, трансцендентального і діалектичного методів та епістемологічних процедур, які відповідають меті та завданням дослідження. Відповідний рівень обґрунтованості наукових положень, висновків сформульованих у дисертації, забезпечені безпосередньо логікою та структурою дослідження відповідно до визначеної мети. Дисертаційне дослідження відповідає предметній спрямованості паспорту наукової спеціальності 033 Філософія.

Не викликає сумніву ***практичне значення дисертації***. Результати дослідження можуть бути використані в якості методологічного підґрунтя для дослідження соціокультурних процесів сучасного суспільства, екзистенційної проблематики сучасної особистості, а також застосовуватися у якості теоретичного підґрунтя навчальних курсів з історії філософії, історії культурологічних вчень, філософії культури, мистецтвознавства, культурології, релігієзнавства, етики. Зокрема, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертаційному дослідженні, можуть широко застосовуватися для підготовки навчальних програм та планів, підручників, навчальних і методичних посібників, для поглиблення наукових знань та створення необхідної теоретичної бази для подальшого розвитку вітчизняних досліджень із зазначеної проблематики, тощо.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні результати та висновки дисертаційного дослідження відображено у 9 наукових працях, зокрема: 4 статті – у наукових фахових виданнях України з філософських наук, 1 – у фаховому виданні країни Євросоюзу (Польща), 4 – у тезах доповідей всеукраїнських та міжнародних конференцій.

Дотримано вимоги Міністерства освіти і науки України щодо кількості, обсягу та змісту друкованих праць, а саме, публікацій основного змісту дисертації. Аналіз представленого рукопису дисертації та наукових публікацій дає підстави констатувати ідентичність публікацій та основних положень дисертації. Це надає авторці дисертаційної роботи право публічного захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Матеріали дисертації пройшли необхідно апробацію. Подана дисертаційна робота свідчить про наукову зрілість автора та її вміння бачити актуальні проблеми філософії, готовність розв'язувати їх на науковому рівні. В цілому дисертаційна робота за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Подана до розгляду дисертація складається з анотації державною та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, список умовних позначень. Повний обсяг рукопису дисертації становить 206 сторінок. Список використаних джерел налічує 313 більшість з яких є англomовними. Структура дисертації має логічну побудову і сприяє розкриттю теми дослідження та виконанню поставлених завдань.

У першому розділі роботи «Теоретико-методологічні основи дослідження» дисертанткою визначено простір теоретико-методологічних засад історико-філософського дослідження феномену оновлення людини. Здійснено огляд літератури за темою дисертації. Обґрунтовано використання основних методів дослідження, а саме: історико-компаративного, метафізичного, герменевтичного, трансцендентального, діалектичного методів, а також прийомів філософської антропології та екзистенційної феноменології.

У другому розділі, що має назву «Феномен оновлення людини у контексті релігійно-філософського становлення сотеріологічних вчень Орігена і Данте» Несправою О. виконані наступні дослідницькі кроки. По-перше, з'ясовано релігійно-філософські витоки сотеріологічних поглядів Орігена щодо проблематики оновлення людини. По-друге, експліковано філософсько-теологічні засади формування мистецьких міркувань Данте щодо сотеріологічного розуміння феномену оновлення людини. По-третє, розкрито ключові ідеї темпорального та екзистенціально-теологічного аспектів сотеріологічних вчень Орігена і Данте.

У третьому розділі «Філософсько-компаративний аналіз орігенівської і дантівської концепцій формування оновленої людини» здобувачкою досліджено

онто-гносеологічні та етико-антропологічні аспекти екзистенціально-теологічного та темпорального вимірів оновлення людини у сотеріологічних вченнях Орігена і Данте та проведено деталізацію зазначених вимірів у онтологічно-метафізичному, діалектико-містичному, темпорально-топологічному, пізнавально-герменевтичному, духовно-символічному, холістично-архетипному, морально-вольовому та педагогіко-праксеологічному вимірах.

Зміст наукових праць доповнює основні положення дисертаційної роботи. Дисертація оформлена відповідно до вимог МОН України, що висуваються до подібного роду наукових робіт.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Дисертаційне дослідження Олександри Несправи здійснено на належному науково-теоретичному рівні. Разом з тим, деякі положення дисертації є дискусійними. Тому варто зробити певні зауваження та рекомендації для подальшого удосконалення зазначеної проблематики.

По-перше, досліджуючи та систематизуючи онто-гносеологічні аспекти феномену оновлення людини в сотереологічній традиції Орігена та Данте, дисертантка наголошує, що в аспекті темпорально-топологічного виміру оновлення людини представлене як духовне піднесення та подорож. Зазначається, що у Орігена – це лінеарність (шлях аскета, «втеча» від світу), що алегорично ототожнюється з виходом із Єгипту як біблійного символу рабства душі та циклічність (апокастазис як повернення до абсолютної повноти буття). За Данте темпоральність набуває лінеарно-циклічного характеру оновлення (вихід із пекла навскрізь чистилища до раю через певні кола і концентричні тераси). У зв'язку з цим виникає необхідність певного термінологічного уточнення.

Сотеріологічний аспект оновлення людини створеної за образом Божим – це «духовне вдосконалення та досягнення єдності з Богом, постійний пошук вищої досконалості і знання» (як сама ж Олександра Несправа і зазначає). Отже, мова йде не про циклічність розвитку (тобто не коло, яким людина повертається до вихідного стану, і при цьому не є суб'єктом свого оновлення), а спіраль. Спіралевидний розвиток, на відміну від циклічного, передбачає, що метою оновлення людини є її повернення до Бога через вдосконалення, розвиток, тобто набуття якісно нових рис, якостей, знань, досвіду, стану, в наслідок чого і відбувається «вихід із Єгипту».

За своєю природою спіралевидний розвиток – це складний процес, що передбачає синтез лінеарного (рух від більш простого до більш досконалого) та циклічного (як певним чином повернення до вихідної крапки), але вже у більш вдосконаленому вигляді, модусів еволюції. Окрім того, спіралевидний характер темпоральності передбачає активну роль самої людини, завданням якої безпосередньо і являється «досягнення духовної та моральної чистоти, правильне використання свободи та розуму як Божих дарів», як і зазначає сама дисертантка.

По-друге, аналіз холістично-архетипного виміру дослідження феномену оновлення людини у творчості Орігена і Данте, також потребує категоріального уточнення. Зокрема, у підрозділі 3.2 «Етико-антропологічні аспекти екзистенціально-теологічного та темпорального вимірів феномену оновлення людини у сотеріологічних поглядах Орігена і Данте» дисертантка зазначає: «твердження Орігена про те, що існує певна спорідненість між інтелектом і Богом, інтелектуальним образом якого є сам інтелект, і що за допомогою цього він здатний певною мірою пізнати природу божественності» (с. 148), «Оріген детально розробляє концепцію людської особистості як інтелектуального образу» (с.149), а вже далі мова йде про «передачу людині божественної природи, яку Оріген ототожнює з розумом (νοῦς)». Питання виникає у зв'язку з некоректним оперуванням категоріями «інтелект» та «розум». А саме, в античній філософській традиції зазначені категорії не є синонімами, а скоріше антонімами, бо позначають різні аспекти людської природи. Так, «розум» (греч. νοῦς – розум, думка, ідея, дух), позначає розумну частину душі, початок свідомості в космосі та людині, тобто відображає принцип інтуїтивного знання, знання, що відкривається людині Богом. У свою чергу «інтелект» (intellectus – «аналітичне мислення, логічний аналіз») – це дискурсивно-розсудочне (інтелектуальне) знання, тобто отримане внаслідок логічних операцій, аналізу тощо. Отже, «інтелектуальна природа» та «розумова природа» людської особистості – не тотожні поняття й модуси операціоналізації для проблематики оновлення людини в її сотеріологічній традиції.

В цілому, зазначені зауваження та дискусійні положення змісту дисертації не ставлять під сумнів теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи Олександри Несправи та високу оцінку рівня її виконання.

Висновок. Аналіз дисертації та наукових праць засвідчує, що дисертаційна робота Несправи Олександри Миколаївни на тему «Феномен оновлення людини в сотеріологічних вченнях Орігена і Данте: екзистенціально-теологічний та

темпоральний виміри» є самостійною завершеною працею, яка відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 №341), та Наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог оформлення дисертації», а її авторка – Несправа Олександра Миколаївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія.

Рецензент:

Доктор філософських наук, професор
кафедри філософії
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Юлія БРОДЕЦЬКА

Учений секретар Дніпровського
національного університету
імені Олеся Гончара,
кандидат фізико-математичних наук, доцент

Тетяна ХОДАНЕН